

Bedden in jongenshuizen in Mali

Een fotografisch essay

Geert Mommersteeg

In veel Bozo / Somono dorpen in het gebied van de Binnendelta van de Niger in Mali staan enkele huizen die zich in hun monumentaliteit duidelijk onderscheiden van gewone woonhuizen. In de kamers in deze saho's (letterlijk: 'daar waar men slaapt') slapen jongens vanaf het einde van hun tienerjaren tot ze in het huwelijk treden bij elkaar. In dit fotografisch essay staan de bedden en de kamers in de saho's van het dorp Kouakourou centraal

[jongenshuis, bed, slaapkamer, Bozo / Somono, Mali]

De foto's in deze bijdrage zijn gemaakt in Kouakourou, Mali. Eind oktober 2005 verbleef ik een week in dit dorp van zo'n 3000 inwoners – voornamelijk Bozo en Somono (respectievelijk vissers en vrachtvaarders).¹ Evenals in andere Bozo/Somono dorpen in de Binnendelta van de Niger verblijven jongens in Kouakourou vanaf hun late tienerjaren tot de leeftijd waarop ze trouwen (midden of eind twintig) in een zogeheten *saho* (letterlijk: 'daar waar men slaapt').² In zo'n jongenshuis brengen ze hun vrije tijd door, ontvangen ze – met name 's avonds – hun vrienden en vriendinnen en slapen ze in het gezelschap van hun leeftijdsgenoten. Jongeren zoeken elkaar 's avonds in de *saho's* op om er te 'kletsen'.³

In Kouakourou zijn vier grote *saho's*: twee in de wijk van de Bozo en twee in de wijk van de Somono. Elke *saho* behoort van oudsher toe aan een aantal families. Jongens die hun intrek in de *saho* nemen volgen over het algemeen hun oudere broer of neef op die vanwege zijn huwelijk het jongenshuis verlaat. Toen ik bij een eerste bezoek aan een *saho* via mijn assistent/tolk vroeg wie er 'woonden', verbeterde hij mijn vraag alvorens deze te vertalen en hield hij me voor: 'wie er slapen!'

Over de avondlijke en nachtelijke ontmoetingen tussen meisjes en jongens in de *saho's* merkt Pedrocco (2003: 161) op dat deze 'eerder een sensueel dan een seksueel karakter hebben'. Terwijl Locati & Spini (1983: 99) een informant citeren die opmerkte dat men in de *saho* 'de meisjes een beetje mag aanraken; men mag alles doen behalve ...'. Het antwoord van mijn assistent toen ik hem – Pedrocco's opmerking in gedachte – vroeg of er in de *saho's* ook seksuele contacten met meisjes plaatsvonden, was eenduidig. 'Ja zeker!' zei hij. 'Waar moet men dat anders doen als men in de *saho*

slaapt?’ Eerder had hij mij er op gewezen dat het enkel verloofdes betrof die tot het ochtendgloren in de *saho* konden blijven. Andere meisjes konden wel tot laat bij de jongens blijven maar mochten er niet blijven slapen.⁴

Naast de moskee zijn de *saho*'s van Kouakourou de meest monumentale gebouwen van het dorp; zijn of waren, want één *saho* is nagenoeg tot ruïne vervallen en een andere herinnert door nieuwbouw nauwelijks meer aan de traditionele bouwstijl die de naam en de faam van de *saho*'s in de regio verbreidde. Maar de twee andere *saho*'s (*saho* Jamonati – zie foto 1 – en *saho* Bayon Kube – zie foto 2) vormen mooie voorbeelden van het gebouwde erfgoed van de Bozo. Behalve de vier grote jongenshuizen zijn er in het dorp nog een tiental kleinere *saho*'s. Vaak betreft het in die gevallen een leegstaand magazijn dat aan enkele jongens als kamer ter beschikking is gesteld. De grotere *saho*'s hebben elk meerdere kamers, waarin twee of drie bedden staan. Wanneer ze in het dorp zijn – jongens die vissen trekken in het seizoen met de vis mee en verblijven dan in kampementen langs de rivieren; en ook vanwege de oogsten of arbeidsmigratie kunnen ze een deel van het jaar afwezig zijn – slapen de jongens daar met zijn tweeën, drieën of soms vieren bij elkaar. Bij de jongsten komt het voor dat twee jongens samen een bed delen.

Bedden vormen het belangrijkste meubilair in de kamers in de *saho*'s.⁵ Vaak zelfs het enige. Indien er ruimte voor is staat er soms nog een klein tafeltje of een stoel maar alle aandacht wordt besteed aan het bed. Bedden kunnen naast elkaar staan – zeker in de kleinere kamers in *saho* Bayon Kube en *saho* Jamonati is er maar een zeer beperkte ruimte tussen de twee bedden – of in een L-vorm dan wel, indien er drie bedden in een kamer staan, in een U-vorm ten opzichte van elkaar staan. Door middel van lange gordijnen zijn de bedden van elkaar afgescheiden. Terwijl tevens een muskietennet – soms voorzien van een baldakijnachtige constructie – voor enige mate van privacy kan zorgen. De kleurrijke gordijnen vormen niet de enige bedversiering. Op de matrassen liggen strak getrokken kleden, dekens, lakens en met kleurige patronen bedrukte doeken. Bedden in *saho*'s kunnen als ware praalbedden opgetuigd zijn en als zodanig contrasteren ze sterk met de rommelige bedden en matrassen die in gewone huizen zijn te vinden.

Hierboven heb ik aangehaald hoe mijn onderzoeksassistent er op wees dat de jongens niet in de *saho*'s ‘wonen’ maar er ‘slapen’. Het betreft hier een opmerkelijk onderscheid. In het huis waar men eet, maar vooral waarvan men economisch deel uitmaakt – jongens die inkomsten hebben dragen deze af aan hun ouder(s)⁶ – totdat men na het huwelijk een zelfstandige eenheid gaat vormen, daar ‘woont’ men. Daar waar het bed staat, daar ‘slaapt’ men. Huis en bed worden op deze wijze van elkaar losgekoppeld.



Foto 1 Saho Jamonati in Kouakourou. Hoewel de reliëfs die oorspronkelijk de gevels sierden en het karakter van dit jongenshuis mede bepaalden, de laatste decennia verloren zijn gegaan, is dit gebouw voor wat Kouakourou betreft het beste voorbeeld van de monumentale bouwkunst van de Bozo uit het gebied van de Binnendelta.⁷ Zoals meerdere gebouwen in de regio is het gebouwd onder leiding van een meestermetselaar uit de stad Djenné. In het totaal zijn er vijf kamers in deze saho, waarbij de twee kamers beneden uit twee delen bestaan.



Foto 2 Saho Bayon Kube in Kouakourou. Naast Jamonati (foto 1) vormt deze saho het mooiste jongenshuis van het dorp. Toch vertoont het – met name doordat, vanwege het gebrek aan middelen, de tweede etage nooit is afgebouwd en de façade niet is doorgetrokken – zeker niet de monumentaliteit van haar voorganger van ruim een halve eeuw geleden.⁸ Zowel op de beneden- als op de bovenverdieping zijn er drie kamers.

Foto 3 Een kamer in saho Jamonati. De ruimte tussen de twee bedden bedraagt niet veel meer dan een halve meter. Bedgordijnen en een muskietennet zorgen voor een afscheiding waarachter de slapers enige vorm van privacy kunnen vinden.

Op het rechter bed is de rand van een stromat te zien. Het lijkt erop alsof er verder geen matras op ligt en dat enkel het dikke kleed als slaapondergrond dient.

Boven het voeteneind van dit bed hangt een poster van het Amerikaanse R&B trio Destiny's Child. Dergelijke posters hangen in veel kamers. Grote afbeeldingen van 50 cent, Puff Daddy en andere hiphop artiesten, of een affiche met een twintigtal portretten van vrouwelijke sterren dat de welluidende titel 'Hollywood Hottest Babes' draagt, sieren menige wand in de saho's. Deze posters worden gedrukt in Nigeria en zijn te koop bij regionale handelaren die voor weekmarkt naar Kouakourou komen. De wijze waarop jongens hun kamers decoreren illustreert hoe beelden uit de Amerikaanse muziekindustrie in het moderne Afrikaanse dorpsleven doordringen.



Foto 3



Foto 4



Foto 5

Foto 4 (v.l.n.r.) Kaka Tenentao (19 jaar) en Katie Kondo (19 jaar) op hun bedden in Konde Turu. Ze behoren tot de jongste jongens van de saho. Evenals hun twee kamergenoten (17 en 18 jaar) hebben zij enkele maanden geleden hun intrek in het jongenshuis genomen. Met zijn vieren slapen ze op drie bedden. De bedden hebben witte, bijna tot de grond afhangende, lakens waar overheen een deken (rechts en achter) of een met bloemen geborduurd sierlaken (links) getrokken is. Op het achterste bed ligt een kussen met een overtrek waarop een zelfde patroon geborduurd is. Dergelijke lakens en slopen worden in China geproduceerd en zijn op lokale markten in Mali verkrijgbaar. Ze behoren vaak tot de geschenken die bij een huwelijk aan de bruid worden gegeven. De wanden boven de bedden zijn gedecoreerd met lappen katoenen kledingsstof, tekeningen – van een motorfiets en een olielamp –, afbeeldingen van populaire Malinese muzikanten, een affiche met het portret van de Malinese president Amadou Toumani Touré en (rechts gedeeltelijk zichtbaar) een poster van de Afro-Amerikaanse hiphop artieste Da Brat. Aan het plafond hangt de olielamp die 's avonds voor verlichting van de kamer zorgt.

Foto 5 In de hete maanden (half september – half november) tussen het regenseizoen en de koude tijd wordt ook buiten geslapen. Op daken en binnenplaatsen worden matrassen neergelegd en muskietennetten opgehangen. Onder de netten op het terras – dat eens de veranda vormde – van de in zeer slechte staat verkerende saho Koina Turu zijn in het vroege ochtendlicht vaag de contouren van in lakens gewikkelde slapers te zien. De jongens liggen op een schuimrubber matras (rechts) of op een matras gevuld met stro (tweede van links). Onder de matrassen ligt een rieten mat (links en tweede van rechts) of een mat gevlochten van plastic strookjes (rechts). Na het ontwaken worden de matrassen opgeruimd en in de kamers op een bed gelegd.



Foto 6 Op een rieten mat die op een stromatras ligt die op een houten bedonderstel is gelegd, en temidden van een opgefrommeld muskietennet en lakens, ligt een jongen aan het eind van de ochtend in een kamer van saho Koina Turu te slapen.⁹ De mat, de matras en het beddengoed zijn tijdelijk zo opgeslagen. 's Avonds wordt alles buiten gelegd (zie foto 5). Dit wat merkwaardige en rommelige bed kan als illustratief worden gezien voor de vervallen staat van Koina Turu.

Foto 7 Een jongen ligt rond het middaguur op zijn bed in saho Bayon Kube te slapen. De bedgordijnen en die van het muskietennet, dat een baldakijnachtige constructie vormt, zijn opengeschoven. Op de achterwand zijn twee zakjes genaaid waarin wat persoonlijke bezittingen kunnen worden opgeborgen. De dikke stromatras is bedekt met een deken waar overheen twee gekleurde lakens zijn getrokken.



Foto 7



Foto 8



Foto 9

Foto 8 's Avonds in een kamer in saho Bayon Kube. Vijf meisjes zijn op bezoek. De muskieten-netten zijn omhoog gevouwen en de bedden worden als banken gebruikt. Het kleed dat op het achterste bed ligt is aan een kant tegen de muur bevestigd. Een van de twee meisjes die op dit bed zitten, verschuilt zich voor de foto achter de rug van haar vriendin. De jonge vrouw in het midden zit half op het rechter bed en vlecht de haren van een klein meisje dat voor haar op de grond zit. Naast haar op het bed liggen de plastic draadjes die in het haar gedraaid worden. Het meisje links trommelt, gezeten op een bankje, op een omgekeerde ijzeren schaal en begeleid hiermee het gezang van de meisjes.

Foto 9 Een bed en twee stromatrasen zijn tijdelijk op het terras vóór saho Koina Turu geplaatst. Een van de kamers wordt schoongemaakt. De constructie van het bed is duidelijk te zien. Een 'lattenbodem' van bladnerven van de rônier-palm (*Borassus aethiopum*) rust op een stevige draagconstructie van aan elkaar geknoopte houten stokken – in dit geval met touw maar ook lederen veters worden hiervoor gebruikt. Een dergelijk onderstel wordt karaga genoemd. Voor een houten bed door een timmerman vervaardigd hanteert men de Franse term canapé. Als matrasomhulsel dienen aaneengenaaide gebruikte plastic rijstzakken. Aan de staken die in grond staan worden, wanneer er buiten wordt geslapen, muskietennetten vastgeknoopt (zie foto 5).

Noten

Geert Mommersteeg is cultureel antropoloog aan de Universiteit van Utrecht en heeft uitvoerig onderzoek verricht in de stad Djenné, Mali. E-mail: G.L.A.M.Mommersteeg@fss.uu.nl

- 1 Dit verblijf vond plaats in het kader van het project 'Behoud Cultureel Erfgoed Mali tweede fase', dat wordt gefinancierd door de Nederlandse Ambassade te Bamako, Mali en wordt gecoördineerd vanuit het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden.
- 2 Ook een bed – dat wil zeggen de combinatie van een onderstel en een matras – wordt met saho aangeduid (vergelijk tekst bij foto 9).
- 3 Mijn onderzoeksassistent sprak hier van 'causer'. De Bozo term die hiervoor gebruikt wordt is specifiek: *dyōngi* betekent volgens Daget et al. (1953: 180) *veiller* – in de betekenis van 's avonds bijeenkomen' of 'de avond doorbrengen bij'. Ook Pedrocco (2003) spreekt van 'kletsen' (*chiacchierare*) om het avondlijk gebeuren in de saho's te typeren.

De meest uitgebreide etnografische beschrijvingen van saho's in de Binnendelta van de Niger betreft de situatie aan het eind van de jaren vijftig en is te vinden in het derde deel van Ligers' omvangrijke *Les Sorko (Bozo) Maîtres du Niger* (Ligers 1967:38-141). Veel van de tradities en gebruiken in en rondom de saho's die Ligers heeft opgetekend zijn, als gevolg van de monetarisering van de economie en andere moderniseringsprocessen binnen de Bozo samenleving, verdwenen. Aan het eind van de jaren zeventig is een architectonische studie naar saho's verricht (zie Locati & Spini 1983). Een recente beschrijving van de saho als sociaal-culturele institutie, waarin ook moderne veranderingen kort worden belicht, wordt gegeven door Pedrocco 2003. Zie voor een analyse van de saho-architectuur ook: Preston Blier 2004: 198-200.

- 4 Dat de jongens in de *saho*'s van Kouakourou bezoek krijgen van hun verloofdes is op zich opmerkelijk. Het is in tegenspraak met dat wat Pedrocco (2003: 163) 'het principiële kenmerk van de *saho*-institutie' noemt; namelijk dat een jongen nooit zijn eerste huwelijk sluit met een meisje waarmee hij zich in de *saho* vermaakt heeft (zie ook: Locati & Spini 1983: 99). Meisjes mogen vanwege het systeem van voorkeurshuwelijken binnen de patrilineage enkel de *saho*'s van jongens van een andere lineage bezoeken. In Kouakourou is dit niet het geval, zo verzekerde mijn assistent mij. En was dit ook voorheen niet zo geweest, kreeg ik van een oudere man te horen. Meisjes kunnen jongens van dezelfde familie in hun *saho* bezoeken en het is ook geen enkel probleem wanneer een jongen trouwt met zijn vriendinnetje uit de *saho*. Ook worden er steeds meer bezwaren geuit tegen het systeem van voorkeurshuwelijken binnen de eigen lineage en nemen dergelijke huwelijken in aantal af. Deze laatste tendens wordt eveneens door Locati & Spini en door Pedrocco beschreven.
- 5 Waar Pedrocco (2003: 171) voorbeelden van met de *saho* vergelijkbare instituties aanhaalt, noemt hij traditionele meisjeshuizen in de Italiaanse Alpen die worden aangeduid als *cascina dei letti*: '(boeren)hoeve van de bedden'!
- 6 Voor jongens die vissen geldt bijvoorbeeld de regel dat ze de gehele opbrengst van hun vangsten aan hun ouder(s) geven, uitgezonderd van dat deel dat zij op de wekelijkse marktdag verkopen. Deze laatste verdiensten mogen zij zelf houden.
- 7 Zie voor afbeeldingen van deze decoraties aan het eind van de jaren zeventig de foto's en tekeningen in Locati & Spini 1983: 101,103,105.
- 8 Een foto uit 1959 van deze *saho* is vinden in Ligiers 1967: foto XI.
- 9 Zowel voor deze foto als voor foto 7 geldt dat het tafereel niet geënceneerd is. De slapers zijn in hun slaap – overdag – betrapt.

Literatuur

- Daget, J., M. Konipo & M. Sanankoua
 1953 *La langue Bozo*. Koulouba: Institut Français d'Afrique Noire.
- Ligiers, Z.
 1967 *Les Sorko (Bozo) Maîtres du Niger. Etude ethnographique III*. Paris : Librairie des Cinq Continents.
- Locati, A. & S. Spini
 1983 L'architettura del paese dei Bozo. Strumenti di produzione, spazi di relazione e materializzazione del mito. *Storia della Città* 25: 11-131.
- Pedrocco, S.
 2003 Il *saho*: La casa comune dei giovani Bozo. *Africa. Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente* 58 (2): 158-78.
- Preston Blier, S.
 2004 Butabu: Adobe Architecture of West Africa. In: J. Morris (ed.), *Butabu. Adobe architecture of West Africa*. New York: Princeton Architectural Press, pp. 185-216.